

Mobs and Microbes is een verzameling goed gedocumenteerde en mooi geïllustreerde gevalstudies. De elektronische versie van het boek is gratis te downloaden. Voor iedereen die geïnteresseerd is in de architecturale geschiedenis van markthallen is dit zeker een aanrader.

Wouter Ronsijn, Universiteit Gent

J.W.J. Burgers, E.C. Dijkhof en G. van Herwijnen (red.), *Bureaucratie in wording. Studies rond de kanselarijregisters van de Hollandse grafelijkheid in de Henegouwse periode, 1299-1345* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2023). 288 pp. ISBN 978946455072.

DOI: 10.52024/tseg.18845

De bundel *Bureaucratie in wording* komt voort uit een symposium dat werd gehouden in 2013. Het was de afsluiting van een project dat zeven jaar duurde – drie jaar korter dus dan het publiceren van de voordrachten. Maar dan heb je wel een mooi boek! De lezingen zijn verder uitgewerkt en geactualiseerd en de bundel bevat bovendien artikelen over onderwerpen die tijdens het symposium niet aan de orde kwamen.

Het project in kwestie was een vervolg op het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland*. Dat bestond uit vijf dikke delen met een kritische editie van 3536 oorkonden, waaraan meer dan veertig jaar was gewerkt. Het liep tot 1299, het jaar waarin graaf Jan I overleed als laatste telg van het zogenaamde Hollandse huis. Vervolgens werden Holland en Zeeland tot 1345 bestuurd door graven uit de Henegouwse familie Van Avesnes. Het bijeenzoeken en op dezelfde akribische wijze editeren van alle oorkonden uit deze volgende periode, zowel van de grafelijkheid als van anderen, zou ondoenlijk zijn geweest. Daarom koos het toenmalige Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (nu Huygens Instituut) voor het uitgeven van de 3522 oorkonden in de registers die in dit tijdvak werden aangelegd in de grafelijke kanselarij. De editie is ditmaal niet op papier, maar in digitale vorm in de *Resources* op de website van het instituut. Dat is een gelukkig besluit, alleen al omwille van de snelheid en de doorzoekbaarheid. De uitgave bevat bovendien bij elke oorkonde een afbeelding van de originele tekst en daarnaast kan de gebruiker vrij door de gescande registers bladeren.

De eerste vijf artikelen van de bundel zijn gewijd aan wat in de hoofdtitel wordt genoemd: bureaucratie in wording. Jan Burgers

bespreekt in twee bijdragen de ontwikkeling van het archief van de graven tot circa 1350 en het ontstaan en de functie van het registreren van de oorkonden bij hun uitvaardiging. Toenemende verschriftelijking leidde tot een groeiend aantal inkomende en vooral uitgaande akten. Het werd steeds lastiger om greep op de administratie te houden en het overzicht te bewaren over de door of namens de grafelijkheid gemaakte afspraken met andere partijen. Het aanleggen van registers met afschriften bood een oplossing voor dit probleem. De registratie ving aan in 1316 onder leiding van Pieter van Leiden, hoofd van de kanselarij. Er zijn echter ook talrijke oorkonden van vóór die tijd in de registers afgeschreven, zo blijkt uit een analyse door Eef Dijkhof. Hij concludeert dat hiervoor geen uitgewerkte strategie lijkt te hebben bestaan, noch was er sprake van een voorafgaande systematische speurtocht. Ad hoc beleid naar aanleiding van een bepaalde kwestie en soms zelfs toeval waren vermoedelijk van grotere invloed. Valeria van Camp belicht de pendant van de Hollandse registers, namelijk de reeks die in Henegouwen werd aangelegd. De gewesten hadden weliswaar dezelfde graaf, de registratie door de respectievelijke kanselarijen verschilde hemelsbreed. Rik Hoekstra ten slotte gaat nader in op de totstandkoming van deze digitale editie en demonstreert hoe met behulp hiervan op tal van aspecten een kwantitatieve analyse kan worden uitgevoerd.

Het tweede deel van de bundel bevat studies die laten zien wat voor onderzoek er zoal mogelijk is op basis van de grafelijke registers, meest in combinatie met de rentmeestersrekeningen. Hans Smit reconstrueert het reisgedrag van Willem III (1304-1337) tussen de graafschappen Henegouwen, Holland en Zeeland. Zo wordt duidelijk hoe frequent de graaf zich verplaatst en waar de geografische zwaartepunten van zijn handelen liggen. Het onderliggende werkdocument met de itineraria van alle graven en hun echtgenotes van 1299 tot 1345 is opgenomen bij de digitale editie van de registers. Jan Burgers behandelt de vele tientallen oorkonden die getuigen van bemoeienis van de graven met het Maas-Rijngebied. Zij ronselden er tegen soms forse betaling leenmannen die in tijd van oorlog, vooral met Brabant, militaire bijstand konden verlenen. Peter Henderikx onderzoekt de lokale machtsverhoudingen op Walcheren. Anders dan in Holland moest een ambachtsheer altijd van adel zijn en vererfde een ambacht niet op de oudste zoon, maar op alle zonen. Dit kon leiden tot een enorme versnippering van zeggenschap; in 1332 hadden de 36 parochies niet minder dan 382 ambachtsheren. Liet een ambachtsheer geen zonen

of zoonszonen na, dan vervielen zijn rechten aan de graaf, die door een nieuwe uitgifte in leen zijn positie in het ambacht kon versterken. Arnold Oppelaar bestrijkt de hele veertiende eeuw in een onderzoek naar keurmedigheid, een weinig bestudeerde vorm van onvrijheid in het middeleeuwse Holland. De keurmede was hoogstwaarschijnlijk een restant van horigheid. De heer van een keurmedige had het recht na diens overlijden 'het beste stuk' te kiezen uit de nalatenschap. Dat kon een kledingstuk zijn of een meubel, maar ook een stuk vee. Hoe iemand keurmedig werd, wat deze status voor de betrokkene en diens nazaten betekende, hoe grafelijke ambtenaren de keurmede inden en hoe iemand zich aan deze onvrije stand kon ontworstelen – Oppelaar legt het allemaal helder uit.

Het detailniveau van de meeste artikelen is weliswaar hoog, maar de auteurs zijn doorgaans zeer bedreven in het helder formuleren. De opbouw van meer technische artikelen in het eerste deel naar meer inhoudelijke artikelen in het vervolg pakt goed uit. Het is duidelijk dat met deze digitale editie van de grafelijke registers in relatief korte tijd een schat aan onderzoeksmateriaal toegankelijk is gemaakt.

Gerrit Verhoeven, freelance historicus en archivaris